

APIBRĖŽTUMAS

Apibrėžtumas yra vardažodinė kategorija, koduojanti diskurso referentų identifikuojamumą. Vardažodis laikomas pragmatiškai apibrėžtu, jeigu adresatas pagal pateiktą apibūdinimą (deskripciją) gali diskurso referentą vienareikšmiškai identifikuoti. Naminėmis aplinkybėmis ištartame sakinyje *Išvesk šunį!* daiktavardis *šunį* turi lengvai identifikuojamą referentą, bet šis faktas nėra gramatiškai žymėtas; artikelinėje kalboje šis daiktavardis turėtų ir gramatinį apibrėžtumo žymėjimą.

Lietuvių kalba neturi specializuoto vardažodžių apibrėžtumo žymiklio, kurį būtų galima lyginti su kitų kalbų apibrėžiamaisiais artikeliais. Formaliai daiktavardžio arba daiktavardinės frazės apibrėžtumas gali būti išreikštas tik būdvardžio formoje; nesant būdvardinio modifikatoriaus, apibrėžtumas gramatinės raiškos neturi. Nepaisant to, apibrėžtumas nėra būdvardžio, o daiktavardžio, arba daiktavardinės frazės, požymis. Tiesa, apibrėžtumo kodavimas būdvardžio formoje turi tam tikrų ypatybių, kurių nerandame artikelinėse kalbose: būdvardinis apibrėžtumo žymėjimas gali išeiti iš daiktavardinės frazės apibrėžtumo ribų.

Būdvardžių formų priešprieša pagal apibrėžtumą yra asimetriška. Apibrėžtumo žymėjimo neturinčios būdvardžių formos iš tiesų apibrėžtumo atžvilgiu yra nežymėtos ir gali nurodyti tiek į neapibrėžtus (vienareikšmiškai neidentifikuojamus), tiek į apibrėžtus (vienareikšmiškai identifikuojamus) diskurso dalyvius. Jų apibrėžtumą tuomet gali žymėti posesyviniai modifikatoriai arba determinatyvai:

*Tik dėl visa pikta užsirašyk mano **naują** namų telefoną.*

Rimas Lonskis, 1999, DLKT

*Motina tą **mažą** buteliuką buvo gražiai aplenkusi mėlynų popieriuku, kryžmai perrišusi spalvotu vilnoniu siūlu, net su dviem lygaus didumo kilpelėmis viršuje [...]*

Romualdas Granauskas, 2006, DLKT

Galiausiai diskurso dalyvis, į kurį nurodoma, gali būti identifikuojamas vien tik iš konteksto (anaforiškas apibrėžtumas):

*Na, kur mano brangenybės? – atsitokėjo Dravenis. **Senas** kareivis puolė naršyti naujus, blizgančius, celofanu aplentus firminių diskų vokus.*

Robertas Kundrotas, Algimantas Lyva, 2002, DLKT

Šiame pavyzdyje taip pat įmanoma būtų forma *senasis kareivis*. Literatūriniuose tekstuose apibrėžiamoji forma dažnai nurodo į jau anksčiau į sceną įvesto personažo arba daikto taip pat anksčiau paminėtą savybę; tokiais atvejais būdvardis neturi informacinės vertės, bet pridedamas vaizdingumo dėlei:

*Bet apie Galdiko eržilą aš vis tiek papasakojau ir dabar pasijutau taip, lyg būčiau paglostęs **baltąją žvaigždę** jo kaktoje, ko vaikystėje nė sapne nebūčiau išdrįsęs.*

Romualdas Granauskas, 2000, DLKT

Su tikriniais vardais šis žinomas ir plačiau pripažįstamas žmonių ir objektų savybes žyminčių apibrėžiamųjų formų vartojimas yra privalomas:

Tirolietišką skrybėlę jis, beje, parsivežė iš Austrijos, kur studijavo harmonijos pagrindus ir netgi dzingčiojo, o tai dažnokai minėjo, paauksuotu trikampių garsiojo Richardo Štrauso orkestre.

Markas Zingeris, 1998, DLKT

Apibrėžiamieji būdvardžiai nuosekliai vartojami tuomet, kai jie atlieka identifikacinę funkciją — tuomet, kai būtent būdvardžio reiškiamą savybę leidžia tam tikrą individą, daiktą ir pan. atskirti nuo kitų toje pačioje situacijoje esamų galimų referentų:

Malūnininko sūnus, dabar orus, žilas aktorius, užsivilko savo gerąjį mėlyną kostiumą, prisisegė peteliškę ir užsivožęs žalią plačiakraštę skrybėlę nužygiavo į vieno Gorkio gatvės kiemo gilumą [...]

Jurgis Kunčinas, 1998, DLKT

Šiuo atveju apibrėžiamoji forma žymi, kad „gerojo“, išėiginio kostiumo statusas, ne mėlyna spalva, imama kaip skiriamasis požymis. Tačiau šis identifikacinis, skiriamasis būdvardžio požymio pobūdis nėra būtina sąlyga apibrėžiamosios formos vartojimui, kaip rodo aukščiau minėti anaforinio apibrėžtumo pavyzdžiai.

Identifikacinę funkciją atspindi ir apibrėžiamosios formos vartojimas geografinių objektų pavadinimuose (*Aukštieji vartai, Žalieji ežerai...*), su istorinių valdovų vardais (*Vytautas Didysis*) ir pan.

Apibrėžtumo žymėjimas būdvardžio formoje gali būti ir generinis. Būdvardis gali siaurinti daiktavardžio atstovaujamą kategoriją, identifikuoti vieną iš skiriamų tam tikros rūšies porūšių kaip visumą, ir tuomet kaip rūšies pavadinimas išlaiko generinę reikšmę, kuri būdinga ir pačiam daiktavardžiui:

Šiaurinė pilkoji zylė, kaip ir kitos, savo uokse susuka lizdelį iš plonų žolių, vidų iškloja pūkais.

Ričardas Kazlauskas, Dijana Ieva Kazlauskienė, 2000, DLKT

Iš generinės funkcijos kyla terminologinis apibrėžiamųjų būdvardžių vartojimas (*mobilusis telefonas, aukštoji matematika...*).

Generinį apibrėžtumą žymintys būdvardžiai dažnai išlaiko savo apibrėžiamąją formą net ir tais atvejais, jeigu nurodoma į vieną neapibrėžtą kategorijos (porūšio) atstovą, taigi tokiais atvejais, kai daiktavardinė frazė yra neapibrėžta:

Iš apačios girdėti, kaip ji plaka kiaušiniene ir kaip tarkuoja juodąjį rudeninį ridiką, kurį užpils rūgščia grietine.

Birutė Pūkelevičiūtė, 2003, DLKT

Tokiais atvejais galima kalbėti apie apibrėžtumo konfliktą: generiniam apibrėžtumui susiduriant su individualaus kategorijos atstovo neapibrėžtumu, prieštara išsprendžiama generinio apibrėžtumo labui.

Panašus apibrėžtumo konfliktas kyla daiktavardiškai vartojamų būdvardžių, tokių kaip *aklasis, nelaimingasis, mirtingasis*, atveju. Galima manyti, kad jų apibrėžiamosios formos šaltinis yra daugiskaitos konstrukcijos, kuriose būdvardžiai atlieka identifikuojamąją, skiriamąją funkciją, pvz., *(ne)mirtingieji* 'tie, kurie yra (ne)mirtingi', ir jų apibrėžtumas perkeliamas ir į neapibrėžtus individus žyminčias vienskaitos konstrukcijas:

*Kasdienius darbus lydi maldos, vyno ir maisto aukojimas dievams, ir **nemirtingieji** nėra tam abejingi*
Irena Kanišauskaitė, Nijolė Šervenikaitė, Saulius Žukas, 2006, DLKT

*Zulimas galvoja, kodėl dervišas lengviau prisišaukia dvasias negu kuris kitas **mirtingasis**?*
Viktoras Katilius, 1996, DLKT